

REPORTATGE GRÀFIC: JOSEP M. OLIVERAS

Fragment d'una de les làpides redescobertes a la façana de migdia de l'església de Sant Feliu de Girona.

Redescobriment d'inscripcions medievals a Sant Feliu de Girona

Josep M. Marquès

Recentment s'ha procedit a enrunar la rectoria de Sant Feliu de Girona, una construcció del segle XIX adossada a la part de migdia del temple. L'edifici s'empeltava sense solució de continuïtat amb la portada de migdia, l'accés més utilitzat a l'església. En l'atri d'aquest portal havien estat instal·lats quatre arcs del claustre gòtic construït el 1357 i desmuntat per motius militars el 1374; dos hi romanen encara. Eliminant l'atri i la rectoria, ha restat visible tot el mur de migdia de l'edifici antic, des del campanar inacabat fins al portal. A l'esquerra de l'entrada, unes arcades cegues han estat alli-

berades d'arrebossat, i han deixat a la vista deu osseres que presenten a la part frontal inscripcions llatines. Les peces, com documentarem, es presenten tal com es trobaven cap a l'any 1500.

Era normal que esdevingués notícia el descobriment d'unes inscripcions medievals, i la premsa la donà a final d'agost de 1998. Tot i que és problemàtic de destacar periòdicament l'interès cultural d'una troballa de deu làpides dels segles XII-XIV, el fet provocà fins i tot consultes d'especialistes, que em demanaren informació suplementària. Vaig transcriure immediatament els textos, a fi de poder donar resposta a les qüestions que se'm proposaven i d'integrar-los en

estudis que he compost sobre l'església, malauradament encara inèdits.

A la sorpresa de l'aparició de les osseres, seguí la de constatar que no eren desconegudes. Efectivament, Jaime Villanueva, en el seu *Viage literario* (VL), que escriví al principi del s. XIX, en donava el text de dues d'elles, les núm. 2 i 5. I l'*España Sagrada* (ES), èmula de Villanueva i refermada pel canonge Martín Matute, en transcrivía cinc més, les núm. 1, 3, 4, 5, 6, i 7. Les inèdites, per tant, eren només tres. L'explicació del fet és fàcil: les inscripcions estigueren a la vista de tothom fins a mitjan segle XIX. Amb la construcció de la rectoria foren primer tancades dins d'una habitació que permetia l'accés directe a l'església, i després amagades darrere

d'un arrebossat, probablement quan aquesta habitació començà de servir de sala de catequesi.

La lectura dels textos no presenta problemes, llevat de la inscripció 8; he pogut disposar per a aquesta d'unes excel·lents fotografies de Ramon Casany, i no hi he estalviat temps i paciència. La identificació de les persones referides en les inscripcions ha restat limitada; la documentació de l'església de Sant Feliu de Girona anterior al s. XIV, tota inèdita, és escassa i ha contribuït poc a resoldre incògnites. El coneixement dels usos canònics em va orientar immediatament cap al Martirologi de l'església escrit el 1502 per l'amanuense Baltasar de Costa, on es podia esperar que hi hauria informació sobre difunts de la col·legiata; és

avui el manuscrit 17 de Sant Feliu de Girona, conservat a la biblioteca del Seminari Diocesà; el cito abreujadament com a «Martirologi». Les breus notícies que s'hi troben han estat útils en més d'un cas, i les referim en el text original llatí.

A fi de donar compte de les inscripcions una per una, he numerat les làpides, seguint l'ordre en què es troben al mur, d'esquerra a dreta i de dalt a baix. Acompanyar amb una traducció textos poètics llatins, plens d'al·lusions i jocs de paraules, no és del cas; caldria elaborar una paràfrasi comentada de cada epitafi, que en duplicaria l'extensió. Al final, i a tall de conclusió, assenyalo les aportacions d'aquests textos als coneixements que es tenen sobre l'església de Sant Feliu.

Transcripcions i anotacions

En la transcripció s'indiquen amb cursives les lletres abreujades o desaparegudes, i amb versaletes, les de dimensions reduïdes que no ocupen tota la caixa d'escriptura. Sempre XPISTUS és llegit com a «Christus».

1.— *Inscripció de l'abat Ramon d'Avinyó, mort el 9 de novembre de 1292. Mides: 320 mm alt, 1.015 ample; letra de 17 mm d'alt.*

Ed. ES 45, p 76. La inscripció informa que Avinyó dotà un aniversari conventual a Sant Feliu i un altre a la catedral; llegà, a més a més, a la catedral una casa com a residència de canonges. En el Martirologi, f 91, es llegeix: *Iacet prope ianuam meridiei, in pariete, in tumba*. Per tant, la sepultura no ha canviat de lloc. L'abat Ramon d'Avinyó és documentat com a abat de 1290 a 1292; abans, ell o un homònim seu havia estat ardiaca major de la Seu, almenys entre 1260 i 1270. Pertanyia a la família dels senyors d'Avinyonet de Puigventós.

ANNO DOMINI : M : CC : XC : II : V : IDUS NOVEMBRIS : OBIIT : R :
DE AVINIONE ABBAS ISTIUS

ECCLESIE : QUI SUUM ANNIVERSARIUM CONVENTUALE PERPETUO FACIENDUM IN HAC ECCLESIA STABILIVIT : ITA QUOD DENARIORUM PORCIO DUPLICETUR ANNUATIM OMNIBUS RECIPIENTIBUS IN CANONICA

PORCIONE : AC OMNIBUS PRESBITERIS IBIDEM STABILITIS MISAM ILLA DIE CELEBRANTIBUS : VI : DENARIORUM OBLATIO TRIBUATUR :

QUI SUNT PER SACRISTAM SECUNDUM ISTIUS ECCLESIE FACIENDA : INSTITUIT ETIAM PERPETUO IN ECCLESIA GERUNDENSI SUUM CONVENTUALE ANNIVERSARIUM

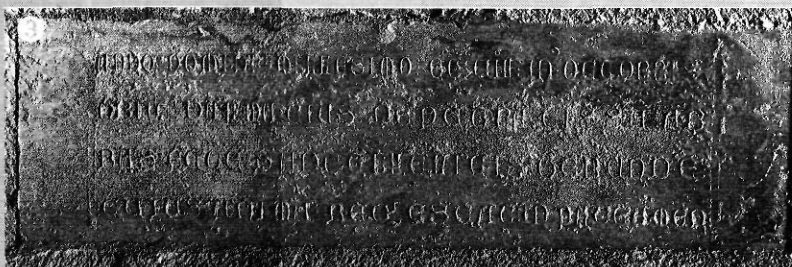
FACIENDUM : ITA QUOD DIE SUI OBITUS : DeNariorum : PORCIO UNICUIQUE RECIPIENTI IN CANONICA DUPLICETUR : NON TAMEN ULTRA

XI : DENARIOS : ASCENDAT : QUOD SEMPER FACIAT IPSIUS ECCLESIE FERIALE : AC SUUM HOSPICIUM QUOD IUXTA GERUNDELLAM HABEBAT IPSI ECCLESIE DIMISIT PER UNUM EX CANONICIS POSSIDENDUM UT IN SUO TESTAMENTO PLENIUS CONTINETUR : PREDICTUM AUTEM ANNIVERSARIUM ECCLESIE SANCTI FELICIS TENET SACRISTa MEDIANUS ISTIUS ECCLESIE.

2

ISTus ECCLESIE SPECuLum DECus HIC REQUIESCIT
 PresBITER INSIGNIS PoPuLI LUX LUCE PATESCIT
 PLEBANUS FUIT HIC StOLA FIDEI DECORATUS
 IN CHRISTI REGNO REGNET SINE FINE BEATUS
 anno AB INCARNatione : Domini : C : LXXVIII : Post MILLE :

ANNO : DOMINI : MILLESIMO : CC : xc : VIII : IDUS : OCTOBRIS :
 : OBIIT : DALMACIUS ; DE PETRA : CISSA : AB-
 BAS : ECCLESIE : SANCTI : FELICIS : GERUNDE :
 : CUIUS : ANIMA : REQUIESCAT : IN : PACE : AMEN :

4

ISTE : LOCO : TUTO : IACET : R : DE : MONTEACUTO :
 HIC : ALTARE : CRUCE : NARCISSI : QUEM : PERAMAVIT
 VIRGINIS : ET : LUCE : CANDELE : CONDECORAVIT
 CANONICEQUE : SATIS : PANEM : CREVIT : BENE : GRATIS
 MENSIBUS : IN : VERNIS : QUO : IUNGITUR : IPSE : SUPERNIS
 SPIRITUS : IN : CELIS : MANIBUS : TRAITUR : MICHAELIS :
 GAUDEAT : ISTE : TAMEN : CUM : SanctIS : OMNIBUS : AMEN
 ANTONI : FESTO : DECEDENS : FUNERE : MESTO :
 ANNO : MILLENO : C : BIS : SIMUL : OCTUAGENO
 PRIMO : DE : MUNDO : RESILUIT : PECTORE : MUNDO :

2.— Inscrició del plebà, mort el 1179.

Mides: 370 mm ample, 235 alt. Lletra entre línies, separades 25 mm.

Ed. VL XIV, 145. La inscripció omet el dia i mes de l'òbit. El difunt és anònim, i només es refereix el seu càrrec de plebà, mereixedor d'elogis. Plebà és sinònim de rector de parròquia; ha romàs a Catalunya només pel plebà (rector) de Montblanc. Al nord d'Itàlia, encara ara una «pieve» (del llatí «plebs») és una parròquia. A Sant Feliu, el càrrec prengué el nom de capellà; més tard se'n digué capellà major, quan se'l recolzà amb un sotscapellà.

3.— Inscrició de l'abat Dalmau de Peratallada, mort el dia 8 d'octubre de 1298. Mides: 1.085 mm ample, 320 alt.

Ed ES 45, p 75. Redacció concisa, que es limita a donar la data de la mort i el càrrec i ho acompanya amb una invocació litúrgica. L'abat Dalmau perdurà en el càrrec des de 1274, succeint Gispert de Botonac, que havia estat cridat a la dignitat de bisbe de València.

4.— Inscrició del canonge Ramon de Montagut, mort el 17 de gener de 1281. Mides: 970 mm ample, 495 alt; lletra, 30 mm alt, amb separacions entre les paraules.

Ed. ES 45, p 78. Els versos recorden que el finat contribuí a ornar l'altar de Sant Narcís amb una creu i el de Santa Maria amb una fundació per fer cremar candeles, i que dotà distribucions de pa per als canonges durant els mesos d'hivern. Hom presenta la seva ànima portada al cel en mans de sant Miquel. Ramon de Montagut consta com a canonge el 1241. Probablement el seu cognom deriva del castell de Montagut, situat a Riudellots de la Creu. El segle de la mort s'assenyala com l'any «milleno c bis», equivalent a mil dos-cents.

5.— Inscripció del canonge Joan de Mercadal, mort el dia 9 de setembre de 1235. Mides: 1.050 mm ample, 555 alt, inclosa la motllura. Lletra, 30 mm alt.

Ed. VL XIV, 145. La redacció de l'any de la mort és molt retorçada; les unitats són el «quinto»; les desenes, tres XXX (=30), i els centenars, dues CC (=200). Joan de Mercadal, canonge de Sant Feliu de Girona, sentencià com a jutge una causa el febrer de 1231.

6.— Inscripció del sagristà Berenguer, mort el dia 30 de novembre, ca. 1230. 680 mm ample, 440 alt. Escriptura entre línies, separades 30 mm. La part dreta del text és perduda.

Ed. ES 45, 74. L'elogi fúnebre contraposa la impietat de la mort a la pietat de l'esperança. Un Berenguer de Calonge, sagristà de Sant Feliu de Girona, comprà el 1183 per a l'església el mas Torrent de Romanyà de la Selva. Per comparació dels tipus d'escriptura, cal situar el text cap al 1230.

7.— Inscripció de Pere Blanc, sagristà segon, mort el 5 de maig de 1283. Mides: 960 mm ample, 590 alt, inclosa la motllura lateral. Lletra de 25 mm alt.

Ed. ES 45, 74, que llegí el cognom «Blancasor», per confusió de lletres. Pere Blanc, sagristà segon de Sant Feliu de Girona, dotà un benefici a l'altar dels sants Llorenç i Cecília de la mateixa església, el 1283 (ADG, Dotalies 2 (D-4), f 20v-21); així «reparà», com diu l'epitafi, la festa de Sant Llorenç. El Martirologi, f 41, porta: *Eodem die obiit Petrus Albi presbiter, qui suum instituit anniversarium conventuale et omnium presbiterorum; facit ipsum stabilitus in altari Sce. Cessilie dicte ecclesie. Iacet in tumulo suo, in pariete prope ianuam meridiei versus occidentem.* És la descripció exacta del lloc on es troba el sepulcre.

: PLURIBUS : HIC : ANNIS : REQUIESCENT : OSSA : JOANNIS :
: DE MERCATALLO : MUNDO : VIXIT : BENE : VALLO :
: ANNIVERSARIO : BIS : SEX : FACIENDOS : STABILIVIT :
: IDUS : SEPTEMBRIS : QUINTO : FUIT : HIC : SINE : MEMBRIS :
: X : TRIBUS : APPONAS : ET : C : BIS : MILLEQUE : DONAS :

... VERA VIRUM PROBITAS SI MORTI SURR[ipuit]
ISTE BERENGARIUS NON MORTI SUCC[ubuit]
QUI SACRISTA BONUS URBIS PATRE [
EXEMPLAR MORUM FUIT ET PIA SPES]
Sed QUE FUNESTUM RAPIT IMPIA MORS ET [
ANDREE FESTUM FUIT ELUS]
POSCIMUS O CHRISTE TECUM [sociatus
ITA CORONATUS REGNE[us]t beatus
OBIIT AUTEM II KAL DECEMBRIS ANNO [MCC

HIC BENE SERVATUR PETRUS BLANC USQUE LOCATUR :
QUI SATIS URBANUS SACRISTA FUIT MEDIANUS
ISTIUS ECCLESIE QUA IACET EGREGIE :
LAURENCII FESTUM REPARAVIT : ET EST MANIFESTUM :
PORCIO NAM GRATA FIT TUNC PER EUM DUPLICATA :
PRESBITERUM STATUIT : QUO FOREFACTA LUIT :
MISSAS CUNCTORUM SEMEL ANNO PRESBITERORUM
QUOT SINT HIC VOLUIT : SIC OBITUM COLUIT :
OBIIT VERO : IIII : NONAS MADII : ANNO : Christi : M : CC : LXXX : III :

8

X sumPTIBUS IMMEnSIS BerNARDum de fArNERio X
 QUEm LAPIS ISTE TEGIT LATus HOC ILMSR EmPirREO
 ete]RniS IN CiSTA SUPpUtATUR AUREA LISTA X
 DESUPer ARGENTUM QUE ConTULIT ISTE SACRISTA
 quEm DeuS ETERNA IUSTORum SORTE CORONET
 PRÉCACIONIS MERITO PIA GAUDIA DONET

9

FORMA : VENUSTATIS : SCOLA : IURIS : VAS : PROBITATIS
 PRIMAS : IUSTICIE : FONDS : DOGMATIS : ARCHA : SOPHIE :
 ISTE : FUIT : PETRUS : PIUS : ABBAS : DIGNUS : ET : EQUUS :
 QUI : SPLENDOR : MORUM : VIVENS : ET : GEMMA : HONORUM :
 SUMPTIBus * DONIS : ASCENDIT : CULMEN : HONORUM :
 MORS : MALA : MORS : SEVA QUAm CUNCTIS : INTULIT : EVA
 FELICIS : FESTO : CAPIT : ISTUM : FUNERE : MESTO :
 QUESUMUS : O : CHRISTE : CUM : SANCTIS : GAUDEAT : ISTE :
 GLORIA : SOLAMEN : SIS : ILLI : CELITUS : AMEN :
 OBIIT AUTEM KaLendis : AUGUSTI : ANNO DomiNi : M : CC : XXVII

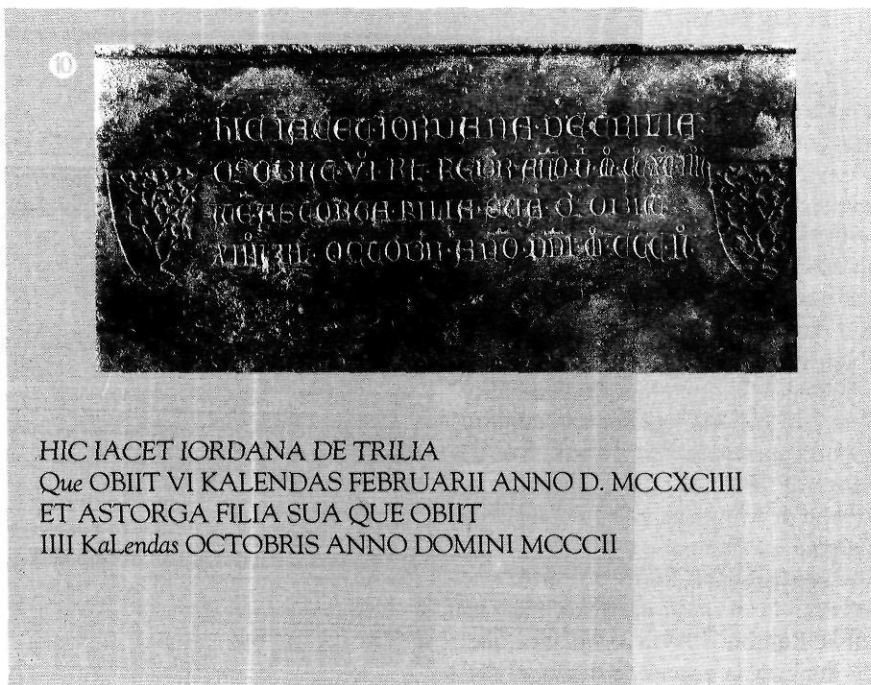
8.— Inscrició de Bernat de Farners, sagristà segon, ca. 1170. Mides: 440 mm ample, 295 alt. Escripura entre línies paral·leles, distants 25 mm. En els versos massa curts hom omplí la línia amb una X.

Comparada amb la lletra de la làpida 5, que és datada, resulta ser més antiga, amb més fluctuació entre tipus capitals i uncials. Els caràcters jeroglífics de l'escripura, i l'estat de conservació dificulten encara més la lectura. Resten dubtes al final de la segona línia. La penúltima paraula presenta les lletres I (semblant a L, però sense el travesser que caracteritza aquesta), I o L, M (que pot ser una A), S, i un signe semblant a formes de la R no usades en aquesta inscripció. El Martirologi, f 87, aclareix parcialment allò que l'epitafi recorda de manera al·lusiva: *Nono kal octobris. Eodem die obiit Bernardus de Farnes, sacrista secundus huius ecclesie, qui suum instituit anniversarium et fecit coopertorium Sancti Felicis argenteum in capite eiusdem et vasis listam auream posuit.* La inscripció i la memòria del martirologi coincideixen a referir dos donatius del sagristà a l'església; un daurat i un cobertor de plata. En què consistia el daurat és una incògnita. En canvi, és ben clar que un *coopertorium argenteum* situat al *caput* de l'església no pot ser altra cosa que un cimbori semblant al que avui es pot veure a la catedral. Es tracta d'una notícia important i absolutament desconeguda.

9.— Inscrició de l'abat Pere de Requesens, mort el dia 1 d'agost de 1227. Mides: 460 mm alt, 510 ample; lletra entre línies paral·leles, separades 31 mm.

El signe *, de forma arbitrària, podria ser un «et». El text és un elogi fúnebre de l'abat Pere, que en destaca el seu saber jurídic i teològic. En els pergamins de Sant Feliu de Girona consta el seu nom entre 1215 i 1225, data en la qual autoritzà la construcció d'una església a l'hospital nou de Girona, després conegut com a hospital de Santa Caterina, en oposició a l'hospital vell, que era el del burg de Sant Pere de Galligants. La làpida resol un dubte, originat en un dels pergamins al·ludits, que faria iniciar l'abadiat del seu successor el 1225; de fet, la xifra de 1227, tot i ser deteriorada, no ofereix dubtes.

10.— Inscripció de Jordana de Trilla, morta el 27 de gener de (1294) 1295, i la seva filla Astorga finada el 28 de setembre de 1302, situada sola, a l'arcada de l'esquerra. Mides: 965 mm ample, 590 alt, inclosa la motllura lateral. Lletra, 25 mm alt. A banda i banda, escuts, amb el signe del roser.

HIC IACET IORDANA DE TRILIA
 Que OBIIT VI KALENDAS FEBRUARII ANNO D. MCCXCIII
 ET ASTORGA FILIA SUA QUE OBIIT
 IIII KALENDAS OCTOBRIS ANNO DOMINI MCCCII

La família Trilla, de Vilanova de la Muga, és coneguda durant els segles XIII-XIV; una Berenguera de Trilla fou monja i cabiscola de Sant Daniel de 1256 a 1296, i diversos membres masculins de la nissaga, com Simó (1278-1324) i el seu fill Arbert, que intervingué en actes notariais des de 1317, són prou documentats entre els posseïdors de delmes del bisbat. Un membre de la família, Jaume, arribaria a bisbe de Girona (1369-1374).

Les aportacions de les làpides

L'escriptura

El conjunt de les inscripcions és un testimoni excel·lent per estudiar l'evolució de la lletra lapidària entre els segles XII i XIV. Enlloc no trobaríem junts tants textos d'aquesta cronologia, que faciliten una comparació còmoda de tipus i trets de l'escriptura.

Quatre làpides presenten el tipus arcaic, la 2, 6, 8 i 9. Aquest tipus es caracteritza per escriure les lletres entre dues línies, i per conservar alguns trets de l'escriptura uncial. Les altres són compostes amb escriptura lapidària gòtica, ben coneguda i d'una gran elegància. De les làpides arcaiques són datades la 9 (1225) i la 2 (1179). De les indatades, la 8 apareix com a anterior a la 2; hi fluctuen més els tipus de lletra. En canvi, la 6 és clarament posterior a la 9. La lletra s'aproxima molt als caràcters gòtics i les línies paral·leles entre els versos gairebé no han estat marcades; caldria datar-la, per tant, cap al 1230.

En efecte, la làpida 5, que ja admet del tot els trets gòtics, data del 1235. Un nou estil d'escriptura nascut adult, per tant, es va introduir en el quart decenni del s. XIII, i va perdurar amb poques variacions fins

al s. XIV; l'església de Sant Feliu en guarda altres mostres en epitafis coneguts i editats.

La versificació

Les inscripcions més antigues presenten versificacions. Se'n troben de dues classes. Durant el segle XII (làpides 2 i 8), hom escriu hexàmetres que rimen dos a dos; són els coneguts versos lleonins. Així, a la làpida 2, el *requiescit* final del primer vers rima amb el *patescit* del segon. En la làpida 6 és problemàtic de determinar el metre usat, perquè tots els versos han estat escapçats per l'erosió.

Durant el segle XIII s'introdueix, en canvi, un tipus de vers més sofisticat, amb rima interna, que s'observa a les làpides 4, 5, 7 i 9. Per exemple, el primer vers de la inscripció 4 fa rimar *tuto* amb *Monteacuto*. Prenem aquest exemple, el darrer cronològicament, per observar que els versos 2 i 3 manquen de rima interna, cosa que pot atribuir-se a poca habilitat del versificador, mentre que al darrer vers la rima s'obté reiterant la paraula «mundo», usada en dos sentits diferents, de «món» i de «net»; tal vegada un símptoma de decadència dels estudis a la col·legiata que explicaria la posterior institució del càrrec de *sotscabiscol*.

Els càrrecs dels difunts

Sant Feliu era una canònica almenys des de mitjan segle X. La relació d'aquesta església amb la catedral es regulà donant-li un superior, l'abat, que era alhora canonge de la catedral. Així s'explica que l'abat Ramon d'Avinyó en morir fes fundacions a una i altra església.

El col·lectiu canonical distribuït des del principi algunes responsabilitats entre els seus membres; un sagristà s'ocupà de la sagristia i de tot allò que s'hi custodiava: llibres, ornaments litúrgics, il·luminacions. Un *cabiscol*, o cap de les escoles, es responsabilitzà dels escolans i del cant coral. Un «capellà» atenia l'administració de sagraments, les confessions, els bateigs i els enterraments. Com ha succeït més d'una vegada, aquestes persones començaren fent-se ajudar per altres i acabaren deixant als seus auxiliars la feina i quedant-se ells la retribució. Així s'originaren els càrrecs de sagristà mitjà, representat a les làpides per Bernat de Farners i Pere Blanc, al qual es confià la responsabilitat d'administrar algunes fundacions d'universaris, com les que féu l'abat Ramon d'Avinyó, de *sotscabiscol*, fundat el 1320, i de *sotscapellà* i claver, que es distribuïren la feina que avui s'anomenaria pastoral.

El culte funerari

La comunitat dels que vivien segons els canons, dits per això canonges, convivia a l'estil monàstic, i disposava d'un dormitori i un refectori comuns. La categoria de les festes es reflectia no sols a l'altar, sinó també als àpats. Però al segle XIII els canonges posaren casa individual. Restà que una part dels aliments, principalment el pa, l'elaborava l'entitat i era distribuïda entre els membres del grup; una altra part de l'alimentació es convertí en una quantitat de diners; era la «porció». Per això la inscripció de Ramon de Montagut pot dir que «augmentà el pa dels mesos d'hivern», és a dir, féu una fundació destinada a sufragar la despesa de fleca, i la de l'abat Ramon d'Avinyó declara que féu duplicar la porció de diners el dia del seu aniversari.

Les pregàries pels difunts tenien una gran importància en institucions semblants, i comportaven una gratificació pels membres el dia de l'aniversari. Instituir un aniversari era dotar una fundació els rèdits de la qual permetessin de donar la gratificació refe-

Fragment de la làpida del sagristà Berenguer.

rida. Els aniversaris podien ser con-ventuals quan eren invitats a participar-hi tots els clergues de l'església; en cas contrari s'especificava el nombre

dels que hi serien admesos. Les inscripcions rememoraven el dia que calia celebrar l'aniversari, sigui amb el còmput romà de les calendes, nones i idus, sigui amb el calendari de les festes de sants; per Ramon de Montagut, el dia de sant Antoni (17 de gener); per l'abat Pere de Requesens, el dia de sant Feliu (1 d'agost), i pel sagristà Berenguer, el dia de sant Andreu (30 de novembre). Una de les cerimònies de la litúrgia funeral prescrivia anar a cantar una absoluta davant la tomba del difunt commemorat, que rebia l'aspersió de l'aigua beneïta. Així s'explica que el martirologi conservés anotacions, no sols sobre el dia de l'aniversari, sinó també sobre el lloc del túmul.

Els epitafis de Sant Feliu, en conclusió, no han estat descoberts, sinó recuperats. Contribueixen a configurar el temple on es troben, que no fou un monument de pedres, sinó el centre d'activitat d'uns homes, i enriqueixen la paleografia, la filologia i el coneixement de la Girona antiga.

Josep M. Marquès és arxiver diocesà de Girona

A cura de Josep Clara, Pere Cornella, Francesc Marina i Antoni Simon

EPISTOLARI DE JAUME VICENS VIVES

**

Quaderns del Cercle 14

Epistolari de Jaume Vicens Vives

En aquest segon volum, el total de cartes aplegades és de 408. Calvo Serer, Josep Pla, Pérez Embid, Toynbee, Pierre Vilar i Philippe Wolff són, a títol d'exemple, uns quants dels 108 corresponents que configuren l'índex del llibre i que contribueixen a dibuixar les relacions humanes i professionals del més internacional dels nostres historiadors.

Edició: Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona.
Distribució: Servei del Llibre (l'Estaquirot)

NOVEIAT